

УДК 392.1 Народження 398.21 Народні оповідання

*Оксана ЛАБАШУК, докторант,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

НАТАЛЬНИЙ НАРАТИВ: МІФ VS ІСТОРІЯ

Натальний наратив будується за структурним принципом, який властивий для міфологічних текстів: розповідаючи жіночу історію народження, він одночасно розповідає про народження дитини взагалі. Ознаки міфологічного тексту виявляються у розповідях про рекомендації та заборони для вагітної жінки. Ознаки сюжетного тексту найбільш повно виявляються у розповідях про випадки та аномалії, пов'язані з вагітністю та народженням дитини.

Ключові слова: натальний наратив, текстема, структурно-семіотичний метод, міфологічний текст, сюжетний текст.

Натальный нарратив формируется по структурному принципу, свойственному для мифологических текстов: рассказывая женскую историю рождения, он одновременно рассказывает о рождении ребенка вообще. Черты мифологического текста более полно проявляются в рассказах о рекомендациях и запретах при беременности. Черты сюжетного текста обнаруживаются в рассказах о случаях и аномалиях, связанных с беременностью и родами.

Ключевые слова: натальный нарратив, текстема, структурно-семиотический метод, мифологический текст, сюжетный текст.

Natal narrative is formed according to the structural principle inherent in mythological texts: telling the story of women's birth, it also tells about the birth of the child in general. The features of the mythological text are more fully manifested in the stories about recommendations and prohibitions during pregnancy. The features of the plot text are found in the stories about accidents and anomalies related to pregnancy and childbirth.

Key words: natal narrative, texteme, structural semiotic method, mythological text, plot text.

Тема нашого дослідження — розповіді матерів про народження дитини — видається явищем настільки природним, з одного боку, закоріненим у біологічну основу людини, з іншого — злитим із нашою повсякденністю, що, на перший погляд, не потребує жодної інтерпретації фольклориста чи етнологі, залишаючи це явище предметом зацікавлення медиків, психологів, педагогів, соціологів. Однак, розуміння жіночих розповідей як явища, на яке впливає певний тип усної традиції, уможливує використання для інтерпретації прийомів і методів, вироблених фольклористикою. Це дозволяє поглибити «дослідження різноманітності форм і типів ужиткових форм культури, розглядати folk значно ширше, не зводячи його до більш жорстких і одноманітних понятійних апаратів соціології та лінгвістики» [Панченко 2005, с. 92].

Метою цієї статті є з'ясувати характер структури розповідей матерів про вагітність і пологи. Однак, спочатку окреслимо деякі теоретичні положення.

Ежі Бартмінський та Станіслава Небжеговська-Бартмінська пропонують застосовувати до аналізу текстів, у тому числі текстів фольклорних, поняття **текстема**. Така необхідність обумовлена тим, що в культурі, як в усній, так і писаній, може існувати безліч варіантів і переробок окремого сюжету. Отже можна поставити питання про «спосіб існування і функціонування тексту в культурі і одночасно в конкретних актах комунікації — питання про основний зразок тексту, понятійну схему, текстему» [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 54]. Цей термін вперше запровадили у науковий обіг німецькі дослідники Вальтер А. Кох та Вольфганг Ульріх Дреслер, які, використавши Соссюрівське протиставлення *langue* і *parole*, здійснили розрізнення тексту як абстрактної схеми та актуальної реалізації тексту в процесі мовленнєвої діяльності, яке може більш чи менш точно відображати модель [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 54].

Узагальнюючи міркування Є. Бартмінського та С. Небжеговської-Бартмінської, вважатимемо **тексте́му** різновидом репрезентації тексту, понятійною схемою, яка відображатиме суттєві риси групи текстів певного типу, тобто є узагальненим абстрактним поняттям, на яке зорієнтовані різноманітні конкретні реалізації текстами. Вона має стосунок до різних аспектів тексту: логічного, композиційного, тематичного й інтенціонального, а також охоплює когнітивні процеси та категорії. Належачи одночасно до найбільш абстрактного рівня мовної структури (*langue*) та до рівня «суспільної норми» або конвенційного способу реалізації системи, текста проявляється в актах комунікації (*parole*). Вона є залежною від стилю і жанру мови. Про неї знають учасники процесу комунікації, як адресанти так і адресати, які орієнтуються на вірець в процесі творення висловлювання, так і його сприймання [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 55-56]. Автори вважають, що про модель тексту можна говорити на трьох рівнях опису тексту: на рівні певного твору, що може реалізуватися у багатьох варіантах; на рівні мовленнєвих жанрів, різновидів та стилів (жанрові та стильові моделі тексту); на рівні понаджанровому (композиційні і логічні схеми, моделі тематичних запозичень, способи оперування категоріями точка зору і перспектива) [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 56]. Термін **тексте́ма** пропонується вживати стосовно третього, найбільш абстрактного рівня аналізу: «як тематичну, логічно-семіотичну, інтенційну і композиційну модель, що лежить в основі одиничних багатоваріантних клішованих текстів» [Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 56].

Розглянемо, які інваріантні риси ми можемо відшукати у розповідях про вагітність і пологи. Спочатку визначимо, які тексти є матеріалом для нашого дослідження. Запис матеріалу проводився у індукованому контексті [Бріцина 2010] методом нарративного інтерв'ю [Грінченко 2008]. Ми фіксували довільну розповідь жінки про її особистий досвід вагітності та пологів. Кожна окрема розповідь відбиває індивідуальний досвід жінки, однак зіставлення усіх цих текстів дозволяє сконструювати гіпотетичну дослідницьку модель, яку ми називатимемо натальним нарративом. Цей конструкт охоплюватиме основні елементи жіночої історії: віщування про початок вагітності, усвідомлення себе як вагітної жінки, труднощі та перешкоди, які зазнала жінка в період виношування дитини, початок пологів та дорога до пологового будинку, труднощі, з якими стикнулася жінка в процесі пологів, відчуття одразу після народження дитини, ідентифікація себе як матері, труднощі післяпологового періоду, повернення з немовлям додому. Звісно, ця повна історія у своїх конкретних текстових реалізаціях тою чи іншою мірою відтворює «ідеальну» схему. Ще раз наголосимо: у поле дослідницької уваги може потрапити два різні об'єкти: текст (запис нарративного інтерв'ю) та модель тексту, яка реконструюється на підставі порівняльного дослідження цілого ряду записів.

Спочатку з'ясуємо, який характер матиме сюжет натального нарративу. Юрій Михайлович Лотман вважає, що сучасний сюжетний текст є плодом взаємодії та інтерференції двох типів текстів — міфологічного та історичного [Лотман 2001, с. 279]. Різниця між цими двома типами текстів полягає передусім у двох типологічних формах часу. В архаїчних культурах переважало циклічне розуміння часу. Людське життя мислилося як явище, що нерозривно пов'язане з циклічними процесами природи, що не мають ні початку, ні кінця. У цьому сенсі «...розповідь може починатися з будь-якої точки, яка виконує роль початку для даної оповіді і є лише однією з маніфестацій безособистісного і безкінечного Тексту. Таке розповідання зовсім не має за мету повідомити слухачам дещо їм невідоме, а являє собою механізм, який забезпечує неперервність протікання циклічних процесів самої природи» [Лотман 2001, с. 277]. Історичний текст характеризується передусім дискретністю та лінійним розгортанням часу.

Звернемо увагу, що сконструйована нами історія про вагітність і пологи живе в усній традиції саме за законами міфологічного тексту: розповідь може початися з будь-якої точки, омовлюються лише окремі епізоди з пережитого, події, про які йдеться у розповідях, частково відомі слухачам. Однак окремі нарративи, які складають нашу історію — це цілком лінійні розповіді, які можуть повідомляти як відоме раніше, так і новини. Історія, яку розповідає жінка, це її власний унікально прожитий досвід, і водночас це частина загальнолюдського жіночого досвіду виношування і народження дітей. Для жінок (а саме для них призначена ця розповідь) немає нічого принципово нового у розповіді про те, як оповідачка ходила вагітна, як народжувала, але пропущений кризь призму особистісних індивідуальних переживань такий досвід стає унікальним, набуває рис неповторного свідчення надзвичайної і значимої події в житті жінки.

Я якась така горда була, що я вагітна. Я тим пишалася, я дуже тішилася. Яка б там я була негарна, але то сприймалася така гордість от. Чим більше живіт, тим краще, чим повніше. Сприймалося все дуже позитивно [Лабащук: 2006, ГОС, 49 років, двоє дітей].

Натальний нарратив характеризується певною амбівалентністю стосовно до двох типологічних форм часу, про які писав Ю. Лотман. Для людини XXI сторіччя властиво сприймати час як

лінійний та дискретний. Однак розповідь про вагітність і пологи реактуалізує один із ініціальних моментів у житті — народження нової людини. Оповідач та його слухачі таким чином відтворюють міфологічну модель першопочатку, оновлюючи міфологічні смисли, пов'язані із семантикою початку, нового, народження.

І вперше бачиш ту дитину, чуєш її крик, пригортаєш до грудей, до середини наповнюючись якимось щастям таким, відчуваєш велику любов, ніжність до своєї дитинки. Так... Зразу ви робитеся з ним одним цілим і по лиці котяться сльози щастя. І дякуєш Всевишньому, що ось таке диво сталося і що ти таке диво сотворила, скажем так... [Соляк: 2011, ШНЛ, 32 роки, одна дитина].

В мене не таке було відчуття. В мене відчуття, що я, як Бог. Це егоцентризм був. Мене зараз це лякає, але в мене таке було. От тепер і відчуваю, як це творити. Бо я ж постійно щось малювала, мене це влаштовувало або, навпаки, не задовільняло. А тут мені здавалося, що це настільки досконало я щось творила, що вже... по суті, я після того вже і не малювала. Не то, що я не хотіла малювати, мені вже нічого не вдавалося малювати. От тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятий рік — Артур народжується і я якраз перед тим, дуже в мене сплеск емоцій був: я малювала, всі дивувалися, як я стільки малюю, які картини такі, дуже колористичні, багаті такі на фарби [Лабашук: 2009, ПАС, 39 років, двоє дітей].

Натальний наратив відтворює ще одну рису міфологічних текстів — оповідачка розповідає передусім про себе саму, про пережитий індивідуальний досвід. Навіть тоді, коли в її оповідь вплітається гетеродієгетичний наратив, розповіді про інших матерів покликані лише підкреслити складність і драматизм того шляху, який повинна пройти кожна жінка-мати.

А от Анка відчувала, що в неї буде щось не так. Вона відчувала всю вагітність. Це був просто якийсь кошмар. Я її сварила, кажу, що не можна думати так. «Не смогу родить» — в неї це була постійна фраза. <...> В роддомі в неї, вона каже, почалось, 12 година вже була. Відійшли води. Вона до цього лікаря чергового каже: «В мене води відійшли». Він каже: «Тебе показалося». <...> Вони нічого не підприємляли і вона до самого ранку була, і аж на другий день, коли прийшла друга лікарка, кинулися. Вже було пізно кесарити, вже головка опустилася в таз. І ту дитину тягнули вакуумом. І тут явно, і коли вже витягнули, виявилось, що пуповина в неї була 10 сантиметрів. Вона в принципі не могла родити. Розумієш, якби тоді УЗІ не було, зараз на УЗІ видно було б зразу. В неї пуповина була 10 сантиметрів. Головку пошкодили. Якби кесарево, була б нормальна дитина [Лабашук: 2006, ДІС, 50 років, двоє дітей].

Натальний наратив проявляє риси амбівалентності також стосовно типології головних героїв. «Міф завжди говорить про мене. «Новина», анекдот розповідають про іншого. Перше організує світ читача, друге додає цікаві подробиці до його знання цього світу» [Лотман 2001, с. 278]. Герой сюжетного тексту завжди перетинає певну границю, порушує норму, герой міфу стверджує норму. У натальному наративі присутні тексти, які, з одного боку розповідають, як героїня стверджує суспільну норму щодо поведінки вагітної і породіллі, фіксує принципи і закономірності, з іншого боку, у нашому розпорядженні є численні тести, героїня яких, заради досягнення успішного результату, вимушена порушувати усі норми і правила. Натальний наратив фіксує незвичне: комічні або ж трагічні випадки, усілякі відхилення від того, що в суспільстві вважається нормою. Ось приклади «нормативних» текстів.

Я не знала, що то нудить, я не знала, що то тяжко ходити. ... Я навіть ходила до своєї акушерки, стара в нас така акушерка. ... Вона каже: «В вас видно настільки правильно розвинене все, ... от та вагітність, видно, вона дуже рідкісна, розумієш, що можна родити десятеро без всяких проблем». [Лабашук: 2006, ГОС, 49 років, троє дітей].

Як я була вагітною, намагалася спілкуватися тільки з приємними людьми; читати хороші книжки, слухати приємну музику (для мене це класика або класика в сучасному аранжуванні), дивилася на красивих людей (коли була вагітна сином, інстинктивно дивилася на красивих чоловіків, коли донькою — на дівчат) [Пітула-2009, ПІМ, 29 років, двоє дітей].

Наступний приклад ілюструє ситуацію, коли героїня своєю поведінкою кидає виклик суспільним нормам.

Мама подзвонила Ніні Миколаєвні з великим боєм. Я волила не своїм голосом. Кричала: „Не смій дзвонити, я ще не хочу в роддом!“. Але вона подзвонила їй в сьомій годині, Ніна приїхала буквально через п'ять хвилин, ну моментально була в нас. Подивилась мене вдома, почала волати так, що стіни трусилися: „Ну ця дура молода, а ти що дура стара думала. Я не знаю як мені її довести! Чотири пальці відкриття матки. Вона мені в машині зараз родить. Всьо, я пішла в машину, я чекаю“. І в мене третій пункт: «Я маю прийняти ванну! Поки я не прийму ванну, я не поїду в роддом. Та сидить в машині чекає, що я рожу вже, а я кажу мамі: „Напускай воду!“.

Мама каже: „Ти серйозно?“. Я кажу: „Абсолютно! Я не вийду з хати, поки я не помиюсь“. І от це з цими воплями „А-о-е!“ я полізла в ванну, мене мама помила, бо я сама вже всьо, я вже скрючена була. Витягнула, витерла і відправила мене в рідом [Лабашук: 2008, ПІМ, 39 років, двоє дітей].

Головна героїня одночасно поводить за правилами, стверджує норму і заперечує норму, позиціонує себе у якості героїні. Така парадоксальність її поведінки підтверджується спостереженнями Ю. М. Лотмана. На протигагу міфологічному, історичний текст фіксує не закономірності, а аномалії: «Такими були усні оповіді про «випадки», «новини», різноманітні щасливі і нещасливі ексцеси. Якщо там фіксувався принцип, то тут випадок» [Лотман 2001, с.278].

Але як я дитину народила, як мені ту дитину принесли, як я побачила... Боже! Мені тако за секунду, я не знаю звідки то взялося... мені така відкрилася така материнська любов... Я так ту дитину полюбила і я так думаю: «Боже! Моя дитиночка!» А вона така гарна була; те личко таке біленьке було... Всі діти були такі червоні такі, а моя дитинка така була біленька; таке личко таке гарне, і воно дуже було красиве. А я дуже хотіла дівчинки і я так зраділа дуже. Г-і-і, Боже і я тако тільки не могла дочекатися... Я так подивилася, тільки як народила, то я подивилася на лице і так запам'ятала те лице і думаю: «Щоб мені часом не підмінили мої дитини». Я собі запам'ятала. І думаю: «О, всьо...». А я пам'ятаю зорову маю дуже добру, я так на лица маю дуже пам'ятаю: як побачу лице, всьо — я вже не забуду... І думаю: «Всьо...». На другий день мені принесли не мою дитину! Дивлюся, та кажу: «То не моя дитина!» «Та як не ваша?» Беруть розвивають — а то хлопчик. Я кажу: «В мене дівчинка. А то не моя дитина». «Ой, так-так, — каже — ми, просто...» На ручці було <написано> то «хлопчик», тільки на одяльці... Одяло як було, то на ньому не було [Бончак: 2011, НВВ, 43 роки, двоє дітей].

Бачимо, що зберігаючи деякі ознаки міфологічного тексту, натальний наратив, разом із тим, набуває ознак сюжетності. Ось яким чином процес переходу міфологічного тексту в наративний описує Ю. М. Лотман: «Центральний міфотворчий механізм культури будується як топологічний простір. Проектуючись на ось лінійного часу і з області ритуального ігрового дійства в сферу словесного тексту, він переживає суттєві зміни: набуваючи лінійності та дискретності, він отримує риси словесного тексту, побудованого за принципом деякої фрази. У цьому сенсі його можна співставити з чисто словесними текстами, які виникають на периферії культури» [Лотман 2001, с. 287-288].

Парадигматична структура тексту пов'язується дослідниками передусім із текстами міфологічного типу, синтагматична організація — з текстами сюжетного типу [Леві-Стросс 2001, Лотман-2001].

Наведені міркування підсумовуємо у вигляді таблиці.

Натальний наратив

Міфологічний текст	Історичний текст
Час циклічний	Час лінійний
Неперервний	Дискретний
Повідомляє про відоме	Повідомляє новину
Розповідає про мене	Розповідає про іншого
Герой стверджує норму	Герой порушує норму
Фіксує закономірності	Фіксує аномалії
Фіксує принцип	Фіксує випадок
Парадигматичний	Синтагматичний

Таким чином натальний наратив будується за структурним принципом, який властивий для міфологічних текстів: розповідаючи жіночу історію народження, він одночасно розповідає про народження дитини взагалі, актуалізуючи у оповідача та слухачів базові міфологічні уявлення, пов'язані з народженням. Окремі розповіді, які складають натальний наратив, можуть проявляти риси як як міфологічного, так історичного (сюжетного) тексту. До «міфологічного» полюса тяжіють тексти про вагітність, як про ідеальний стан, розповіді про рекомендації та заборони для вагітної та її оточення. До «сюжетного» полюса тяжіють тексти, що розповідають про аномалії, драматичні та комічні історії, розповіді про наслідки порушення жінкою загальноприйнятих рекомендацій та заборон. Максимально ознаки сюжетного тексту присутні у гетеродієгетичних наративах, коли йдеться про іншу жінку, яка протиставляється героїні-оповідачці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брицына А.Ю. Исполнитель — текст — контекст (о методологической доминанте и практическом

- смысле интереса собирателя к контексту исполнения) // Фольклор: Текст и контекст. М.: Государственный республиканский центр русского фольклора, 2010. С. 67-79.
2. Грінченко Г. (Авто)біографічне інтерв'ю в усноісторичних дослідженнях: до питання про теорію наративного аналізу // Усна історія в сучасних соціально-гуманітарних студіях: теорія і практика досліджень / Схід / Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип.. 11-12. Спеціальне видання / За редакції Володимира Кравченка та Гелінади Грінченко. – Харків: ТОВ «НТМТ», 2008. – С. 59-75.
 3. Леви-Стросс К. / Клод Леви-Стросс, Структурная антропология / Пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. — М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. — 512 с.
 4. Лотман Ю.М. Семиосфера. — С.-Петербург: Искусство—СПБ, 2001. — 704 с.
 5. Панченко А.А. Фольклористика как наука // Первый Всероссийский конгресс фольклористов. Сборник докладов. Том 1. — М.: Государственный республиканский центр русского фольклора, 2005. — С. 72—96.
 6. Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, Tekstologia. — Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2009. — 382 s.